

ПРОБЛЕМИ СПІВВІДНОШЕННЯ ФОРМАЛІЗАЦІЇ ТА ТВОРЧОГО ПІДХОДУ В СЛІДЧІЙ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ЗМАГАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ

ШЕВЧУК В. М.,
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри криміналістики
заслужений юрист України

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого
м. Харків, Україна

Сучасний стан розвитку криміналістики дозволяє поставити питання про необхідність розроблення проблеми формалізації криміналістичних знань як складової частини цієї науки, які можна розглядати як приклад реалізації одного із законів розвитку криміналістики – закону зв'язку і спадкоємності між наявними криміналістичними концепціями. Серед причин, що зумовлюють потребу формалізації розслідування злочинів та її окремих елементів, слід виокремити в першу чергу потреби та вимоги практики щодо оптимізації слідчої та судової діяльності. Тому останнім часом спостерігається досить чітка активізація не тільки розроблення і впровадження найефективніших тактичних засобів, прийомів і методів кримінального провадження, а й формалізації криміналістичних знань і їх застосування у слідчій та судовій діяльності.

Формалізація допомагає глибше осмислити і зрозуміти процес розслідування (судового розгляду), з'ясувати чинники, що зумовлюють його успіх і забезпечують опрацювання криміналістичних алгоритмів і програм розслідування та судового провадження. Формалізація, органічно вплітаючись і доповнюючи існуючі методи криміналістики, становить собою одну з можливостей вдосконалення пізнавальної діяльності. Розвиваючи наявну систему методів за рахунок формалізованих процедур, можна досягти значно більшої глибини пізнаваних явищ і підвищити ефективність процедур розслідування, здійснити перетворення криміналістичного знання в бік більшої систематизації і структурування, підвищуючи тим самим прогностичну функцію існуючих теоретичних побудов [4, с. 21–22]. І тому одним із завдань сьогодення є необхідність здійснення вагомого кроку щодо вдосконалення засобів і методів практики розслідування (судового розгляду) за рахунок формалізації як потужного інструменту наукового пізнання.

Не зважаючи на важливість зазначеної проблематики, слід звернути увагу на те, що в теорії криміналістики й у слідчій та судовій практиці щодо можливостей її реалізації існує ціла низка невіршених питань, які вимагають окремого самостійного дослідження і поглибленого осмислення. Як видається, головним недоліком впровадження формалізації у судово-слідчу практику можна вважати те, що ця процедура здійснюється без належного теоретичного обґрунтування. Як правило, наукові праці, які присвячені дослідженню формалізації, мають здебільшого емпіричний характер, їм бракує розробок, що створюють методологічні підстави для наукових пошуків у цій галузі знань. Йдеться про необхідність виокремлення об'єктів формалізації, визначення її принципів і меж реалізації, з'ясування співвідношення формалізації і творчих засад у діяльності слідчого, судді та ін. Зокрема, потребує більшої уваги вивчення тактичної операції як засобу формалізації процесу кримінального провадження.

На нашу думку, формалізація – це процес відображення знань про певний об'єкт пізнання, що ґрунтується на формально-логічному підході й полягає у наданні абстрактним положенням конкретної форми шляхом використання формальної мови. Формалізація – це особлива форма розумової діяльності, яка здійснюється за

допомогою операцій зі знаками. Результатом формалізації є відтворення оригіналу в іншій формі за допомогою властивостей іншої системи. Влучною характеристикою цього процесу перетворення змісту на спеціальну (формальну) мову, на символи-знаки виступають абстрагування й узагальнення, а засобом вираження – спеціальна система символів [5, с. 22–28].

У сучасних умовах і реаліях боротьби зі злочинністю серед засобів формалізації особливого значення набувають тактичні операції, які за своєю природою розглядаються як обумовлені слідчою ситуацією системи слідчих (розшукових) дій, оперативно-розшукових, організаційно-технічних та інших заходів алгоритмічного характеру, об'єднаних єдиною метою для вирішення окремого тактичного завдання. Тобто алгоритмічність є однією з істотних ознак тактичної операції, що зумовлює процес їх побудови і реалізації.

У свою чергу розгляд тактичної операції як засобу формалізації розслідування передбачає послідовне здійснення певних дій: 1) типізація слідчих ситуацій відповідно до певних етапів розслідування окремих видів злочинів; 2) визначення до кожної ситуації вичерпного переліку типових версій і завдань, які необхідно вирішити з метою перевірки цих версій і впливу на ситуації; 3) виокремлення в числа завдань таких, що мають чітко виражену тактичну спрямованість і розв'язання яких можливе лише за рахунок застосування тактичних операцій, як своєрідного модуля (типової моделі); 4) розроблення структури тактичної операції як комплексу впорядкованих дій і заходів; 5) формування складу учасників тактичної операції, проведення розподілу їх функціональних обов'язків; 6) визначення початку і завершення тактичної операції, а також строків виконання окремих слідчих дій, оперативно-розшукових, організаційних та інших заходів; 7) здійснення тактичної операції з урахуванням розробленої структури, складу учасників, наявних ресурсів, визначених строків; 8) підведення проміжних підсумків і внесення, за умов необхідності, корективів щодо реалізації тактичної операції з метою отримання бажаного результату.

Отже, формалізація процесу розслідування та судового розгляду злочинів передбачає виділення в цьому єдиному процесі чітких етапів послідовного розвитку діяльності слідчого (судді), що визначаються загальними завданнями тактичного характеру, вирішення яких постійно повинно здійснюватись в ході цієї діяльності. Це створює умови для визначення сукупності тактичних засобів, які найдоцільніше використовувати при вирішенні кожного типового тактичного завдання. У цьому сенсі особливого значення набуває тактична операція. Ось чому прогресивна тенденція формалізації процесу розслідування злочинних діянь може бути реалізована за умов розроблення і впровадження у практику слідчої діяльності типових тактичних операцій [6, с. 298–311].

Разом з тим, запровадження ідеї формалізації, створення і пропонування відповідних шаблонів у вигляді програм і алгоритмів з метою оптимізації процесу кримінального провадження жодним чином не повинно протиставлятися творчому підходу й не позбавляти слідчого індивідуальності, професіоналізму мислення. Алгоритмічність дій у рамках тактичної операції, безумовно, виправдана, але не слід забувати й про індивідуальні особливості кожного кримінального провадження та ситуаційні чинники.

Аналізуючи творчий підхід у слідчій діяльності при прийнятті тактичних рішень правильно зазначає О. Ю. Булуков, що необхідно враховувати творчу складову розумової діяльності слідчого при виборі таких рішень. Необхідність досягнення позитивного результату прийняттям рішення активізує творчі процеси мислення людини, які сприяють відшуканню шляхів прийняття рішення з малими витратами часу і матеріальних ресурсів. Концентрація творчих можливостей слідчого на шуканому, отримання всієї необхідної інформації і її аналіз дозволить отримати позитивні результати у вигляді вибору і прийняття правильного рішення [1, с. 92].

Зазначене зайвий раз пересвідчує, що індивідуальність і неповторність розслідування (судового розгляду) конкретного злочину, з одного боку, і неможли-

вість типізації «без залишку» усіх можливих ситуацій, версій, завдань і пропонування до них відповідних програм, алгоритмів, типових операцій, з іншого, не дозволяє говорити про повну «технологічність», тобто стовідсоткову формалізацію розслідування (судового провадження) в цілому і розв'язання тактичних завдань, зокрема. Тому у слідчій та судовій діяльності вагомим залишається творчий підхід, де, передусім, виокремлюється вміння адаптування типових рекомендацій до умов конкретного процесу досудового розслідування та судового провадження. У зв'язку з цим Ю. М. Грошевий слушно акцентував увагу на творчому підході при здійсненні суддівських функцій [2, с. 55]. Незважаючи на те, що професійна діяльність судді чітко регламентована законом, у роботі досвідчених суддів присутній елемент творчості, оригінальності та неповторності.

Таким чином, формалізація являє собою одну з можливостей вдосконалення пізнавальної діяльності і за рахунок формалізованих процедур створює можливість значно більшої глибини пізнаваних явищ, підвищує ефективність процедур досудового розслідування та судового провадження. Формалізація допомагає глибше осмислити і зрозуміти процес кримінального провадження, з'ясувати чинники, що зумовлюють його успіх і забезпечують опрацювання криміналістичних алгоритмів і програм розслідування та судового провадження. Крім цього, розроблення і запровадження типових тактичних операцій як засобів формалізації процесу розслідування та судового розгляду сприятиме підвищенню її ефективності за рахунок упорядкованості дій при розв'язанні однотипних завдань кримінального провадження, створення відповідних умов для економії часу і зусиль слідчого та судді.

ЛІТЕРАТУРА

1. Булулуков О. Ю. Тактичні рішення у криміналістиці: проблеми психології // Проблеми законності. 2015. Вип. 128. С. 87–94.
2. Грошевой Ю. М. Проблемы формирования судебного убеждения в уголовном судопроизводстве. Х. : Вища шк., 1975. 144 с. С. 55.
3. Журавель В. Формалізація розслідування: теоретичні основи і практичні можливості // Правн. часопис Донец. ун-ту. Донецьк, 2010. № 1 (23). С. 100.
4. Шаров В. И. Формализация в криминалистике. Вопросы теории и методологии криминалистического исследования : автореф. дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.09. Нижний Новгород, 2003. 38 с.
5. Шаров В. И. О понятии формализации // Актуальные проблемы в области гуманитарных наук: от теории к практике. Н. Новгород, 2003. Вып. 4. С. 22–28.
6. Шевчук В. М. Тактичні операції у криміналістиці: теоретичні засади формування та практика реалізації: монографія. Х.: Вид. агенція «Апостіль», 2013. 440 с.

**Громадська організація
«Правовий світ»**

**МАТЕРІАЛИ МІЖНАРОДНОЇ
НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ
КОНФЕРЕНЦІЇ**

**«АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ
ПРАВ ЛЮДИНИ, ДЕРЖАВИ
ТА ВІТЧИЗНЯНОЇ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ»**

5–6 квітня 2019 р.

Дніпро, 2019

УДК 342.7(063)
А43

Актуальні проблеми прав людини, держави та вітчизняної правової системи: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Дніпро, 5–6 квітня 2019 р. – Дніпро: ГО «Правовий світ», 2019. – 144 с.

У матеріалах зібрані тези доповідей, які були подані учасниками Міжнародної науково-практичної конференції «**Актуальні проблеми прав людини, держави та вітчизняної правової системи**» (м. Дніпро, 5–6 квітня 2019 р.).

ВІДМЕЖУВАННЯ ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ВІД СУМІЖНИХ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИХ ІНСТИТУТІВ <i>Новак В. М.</i>	112
НАПРЯМ 9. КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА; СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА; ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ ПРОБЛЕМИ КЛАСИФІКАЦІЇ СУДИМОСТІ <i>Дивнич Д. І.</i>	116
ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ОБШУКУ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ КІБЕРЗЛОЧИНІВ <i>Довженко О. Ю.</i>	118
CONSTITUTIONAL JURISDICTION IN NATIONAL LEGAL REMEDIES SYSTEM OF ENSURING RIGHTS OF CRIMINAL PROCEEDINGS PARTICIPANTS <i>Ivanov M. S.</i>	120
СУДОВО-МЕДИЧНЕ ЕКСПЕРТНЕ ЗАКОНОДАВСТВО: ЗАСАДИ ХРОНОЛОГІЧНОЇ ІНКОРПОРАЦІЇ <i>Кірін Р. С., Олейніков Г. В.</i>	123
«ЗНАЧЕННЯ ДОПИТУ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ДЕЯКИХ ВІЙСЬКОВИХ ЗЛОЧИНІВ ТА НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ОБОРОННОЇ ФУНКЦІЇ СУЧАСНОЇ ДЕРЖАВИ» <i>Колотило К. А.</i>	126
НЕЗАКОННИЙ ОБІГ ВОГНЕПАЛЬНОЇ ЗБРОЇ ТА БОЄПРИПАСІВ: СПОСОБИ ВЧИНЕННЯ ТА ЇХ КРИМІНАЛІСТИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ <i>Папуша І. О.</i>	128
СТОРОНИ УГОДИ ПРО ПРИМИРЕННЯ <i>Повзик Є. В.</i>	131
ПРОБЛЕМИ СПІВВІДНОШЕННЯ ФОРМАЛІЗАЦІЇ ТА ТВОРЧОГО ПІДХОДУ В СЛІДЧІЙ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ЗМАГАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ <i>Шевчук В. М.</i>	134
ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВ ТА ОБОВ'ЯЗКІВ ОСІБ, ЯКІ ЗАЛУЧАЮТЬСЯ ДЛЯ ПРОВЕДЕННЯ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ <i>Шкут А. С.</i>	137
ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЗУПИНЕННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ПІД ЧАС ОГОЛОШЕННЯ ОСОБИ В РОЗШУК <i>Шпилєва Ю. О.</i>	139

**Громадська організація
«Правовий світ»**

**МАТЕРІАЛИ МІЖНАРОДНОЇ
НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ
КОНФЕРЕНЦІЇ**

**«АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ
ПРАВ ЛЮДИНИ, ДЕРЖАВИ
ТА ВІТЧИЗНЯНОЇ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ»**

5–6 квітня 2019 р.

м. Дніпро

Підписано до друку 08.04.2019 р. Формат 60x84/16.
Ум. друк. арк. 8,37. Замовлення № 0804-19. Ціна договірна.
Віддруковано з готового оригінал-макета. Гарнітура Times New Roman.
Папір офсетний. Цифровий друк. Наклад 100 прим.

Контактні дані:

Громадська організація «Правовий світ»
а/с 5738, м. Дніпро, 49107
www.legalworld.in.ua
E-mail: legalworld.in.ua@gmail.com
+3 80 99 266 43 15